

Голові спеціалізованої
вченої ради ДФ 20 051.136
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктору політичних наук, професору
Климончуку Василю Йосифовичу
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

РЕЦЕНЗІЯ

доктора політичних наук, професора, професора кафедри політичних наук
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Дерев'янка Сергія Мироновича
на дисертаційну роботу **Марисі Валеріївни Томашевської**
«Брексіт в інформаційному просторі Великої Британії»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05
«Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія»

Актуальність теми дослідження. В умовах глобалізованого цифрового середовища дієвим засобом формування громадської думки все більше поряд з традиційними стають нові медіа, які є не лише інструментами передачі інформації, але й активними агентами конструювання соціальної реальності. Публічні і соціальні медіа, як політичні актори, справляють потужний вплив на формування політичної свідомості і політичної поведінки громадян, розвиток їх громадянської активності, консолідації і мобілізації сил щодо організації і участі в масових акціях протесту та розв'язанні важливих суспільно-політичних проблем. У цьому контексті показовим є приклад функціонування інформаційного простору Великої Британії. Виокремлення із сукупності домінуючих у ньому тем Брексіту є логічним, адже цей феномен справив істотний вплив на життя не тільки британського суспільства, але й всієї Європи.

Брексіт актуалізував прагнення багатьох громадян та владних інституцій Великої Британії на збереження статусу великої держави, віковичних традицій вести власну самостійну політику, що певною мірою обмежувалось вимогами життя в євроспільноті. Й саме медіа відіграли чи не вирішальну у формуванні й поширенні Брексіт-дискурсу, ідей євроскептицизму та єврооптимізму політичних партій і громадянського суспільства серед широкого загалу.

Дослідження цих проблем видається актуальним, науково і практично вагомим й з огляду на перспективи повноправного входження України до європейського простору, які пов'язані безпосередньо зі становленням інформаційного суспільства. Російська агресія проти України, особливо початок повномасштабного вторгнення спонукав до спроб формування системної державної політики у сфері інформаційної безпеки, практична реалізація якої повинна стати одним із дієвих чинників перемоги в інформаційній війні. І в цьому для нас є корисним досвід Великої Британії, медіасистема якої характеризується впливовістю, різноманітністю та динамічністю.

Тема дослідження є значущою не лише в теоретичному плані, а й з огляду на практичні потреби розвитку інформаційного простору України як для українських медіа і громадських формувань, так і для органів державної влади у формуванні і провадженні державної інформаційної політики, реалізації політичного курсу євроінтеграції та веденні інформаційної війни з країною-агресоркою рф. Саме тому рецензована робота є актуальною в межах сучасної української політичної науки та відповідає запитам часу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження написане в рамках науково-дослідницької теми «Центральна та Східна Європа у міжнародних відносинах» (номер державної реєстрації «0114U001590» кафедри міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 10 від 30.10.2018 р.).

Науково виваженим є формулювання мети та завдань дисертаційного дослідження. Метою дисертації здобувачка обрала : з'ясувати зміст, характер, особливості відображення Брексіту в інформаційному просторі Великої Британії та показати роль і значення медіа як активного політичного учасника Брексіт-процесу (с. 21).

Формулювання дисертанткою об'єкта та предмету засвідчує розуміння сутнісних рис досліджуваних явищ і процесів, досягнення поставленої мети. Структура дисертаційного дослідження є логічною та спрямованою на вирішення поставлених дослідницьких завдань, які сутнісно передбачають аналіз громадсько-політичного медіадискурсу щодо членства Великої Британії в ЄС, його започаткування, розвитку та наслідків (с. 21).

Ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків.

У дисертації забезпечено належний рівень обґрунтованості ключових наукових положень, що досягається завдяки впровадженню методологічної багатовекторності та опори на міждисциплінарний підхід. Автор органічно поєднує інструментарій політології, історії, права і міжнародних відносин, науки про комунікацію та соціології, що дозволяє проаналізувати стан інформаційного простору Великої Британії й відображення у ньому Брексіту як складне багаторівневе явище. Застосований операційний інструментарій, що включає загальнонаукові (аналіз, синтез; індукція, дедукція, абстрагування, конкретизація; ідеалізація, конкретизація; узагальнення, порівняння); міждисциплінарні (ретроспективний, порівняльно-історичний, структурно-функційний, історичної актуалізації, контент-аналіз, дискурс-аналіз, краудсорсингового аналізу, біографічний); спеціальні методи медіакомунікації (зовнішнього і внутрішнього аналізу, феноменологічний, аксіологічний, психоаналітичний) – забезпечують глибоку аналітичну реконструкцію процесів, що визначали зміст і динаміку функціонування інформаційного простору Великої Британії в часі підготовки і проведення процедур, пов'язаних із виходом країни зі складу Європейського Союзу у 2015–2020 роках.

Висновки дисертантки ґрунтуються на широкій джерельній базі, що включає, з огляду на предмет дослідження, здебільшого медійні ресурси, передусім, публічних мовників (матеріали періодики – газети, журнали, нові он-лайн медіа). У процесі підготовки дослідження здобувачкою було використано матеріали понад 30 пресових видань. При цьому близько 70 % інформації отримано з семи-восьми топових видань (табл. 1.1 на с. 72–73), що забезпечило послідовне системне відстеження тенденцій розвитку суспільного дискурсу щодо Брексіту в інформаційному просторі. Водночас для розуміння сутності досліджуваного феномену, що є методологічно правильним, дисертанткою по тексту роботи використані в достатньому репрезентативному обсязі законодавчі акти, концепції, офіційні документи керівних інституцій ЄС і міжнародних організацій, вищих органів державної влади Великої Британії, заяви очільників і речників її Уряду і Парламенту, програмні документи політичних партій та ін., а також актуальні наукові розвідки як українських, так і іноземних дослідників. Це дало змогу здобувачці створити джерельну базу, що відзначається репрезентативністю та змістовною глибиною.

Осягнення напрацьованих українськими та зарубіжними науковцями теоретичних й концептуальних підходів до сутності як Брексіту так й інформаційного простору, широке використання наукових методів і виявлені дисертанткою вміння аналізу й синтезу значного фактичного матеріалу, дозволило створити цілісну працю, що свідчить про фаховість авторки як науковця-дослідника та дає підстави говорити про обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження. Кожен зі сформульованих висновків логічно впливає із поставлених у дослідженні завдань, демонструючи концептуальну завершеність та аргументованість авторської позиції. Дисертація справляє враження послідовного, методологічно виваженого дослідження, що має належний рівень наукової достовірності.

Наукова новизна та достовірність одержаних результатів. Наукова новизна дисертації полягає у здійсненому здобувачкою вперше у вітчизняній політичній науці синтезованому аналізі змісту, особливостей, тенденцій,

відображення Брекситу в інформаційному просторі Великої Британії. Показано роль, значення медіа як політичного актора, що справив істотний (вирішальний) вплив на результати референдуму 23 червня 2016 року за вихід країни з ЄС. Авторкою розроблено комплексну міждисциплінарну методологічну програму дослідження, що органічно інтегрує його терміносистему; науковий досвід і сучасний дискурс щодо ролі і впливу медіа на процес політичної комунікації; наукові принципи і науково-теоретичні підходи дослідження; операційні методи, процедури, прийоми проведення дослідницької роботи. У дисертації запропоновано структурно-функційний аналіз відображення в медіапросторі Великої Британії проблеми створення і розгортання діяльності громадсько-політичних організацій, які представляли табори «Вийти» і «Залишитися» під час підготовчої кампанії до референдуму. Представлено рецепцію віддзеркалення в суспільній медіакомунікації партійно-політичних трансформацій, що відбулися під впливом Брекситу, перемовин щодо виходу Великої Британії з ЄС після референдуму, розгортання громадсько-політичного анти-Брексит руху, розслідування зловживань і порушень під час проведення референдуму.

Дисертанткою удосконалено трактування поняття «Брексит» на міждисциплінарному рівні у вимірі політології, медіакомунікації, лінгвістики, інших галузей знань, а також осмислення генези і передумов Брекситу в контексті проведення червневого 2016 р. референдуму.

Розвинено наявні підходи до типології і класифікації публічних і соціальних медіа Сполученого Королівства; вивчення медіадискурсу щодо нуртуючих у політичних партіях і громадянському суспільстві ідейних орієнтацій євроскептицизму та єврооптимізму.

Достовірність отриманих результатів забезпечено широкою емпіричною базою. До наукового обігу введено численні медіаматеріали, які відображають суспільно-політичний дискурс Великої Британії щодо широкого кола пов'язаних з Брекситом проблем. Достовірність узалежнена й системним застосуванням сучасних методів політичного аналізу та логічною побудовою

аргументації. Отримані висновки базуються на міждисциплінарному підході, що дозволяє цілісно охопити динаміку змін в інформаційному просторі Великої Британії часу Брексіту.

Практичне значення результатів дослідження. Дисертація Марисі Валеріївни Томашевської відзначається новизною здобутих результатів, які можуть бути використані для подальших міждисциплінарних досліджень ролі медіа в налагодженні діалогу і зворотного зв'язку між владою та громадянським суспільством; вивчення потенціалу публічних і соціальних медіа як політичних акторів, які справляють потужний вплив на формування політичної свідомості і політичної поведінки громадян, розвиток їх громадянської активності, консолідації і мобілізації сил щодо організації і участі в масових акціях протесту та розв'язанні важливих суспільно-політичних проблем.

Матеріали дисертаційної роботи можуть використовуватись в аналітико-прогностичній діяльності, а також бути корисними в освітньому процесі професійної підготовки бакалаврів і магістрів зі спеціальностей «Політологія», «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», «Медіакомунікації та зв'язки з громадськістю», «Журналістика та інформація», у викладанні широкого кола соціально-гуманітарних дисциплін.

Представлений у роботі досвід функціонування публічних і соціальних медіа Великої Британії (зокрема, методи і прийоми впливу, технології, маніпуляції) становить практичний інтерес для українських медіа і громадських формувань у розбудові національного інформаційного поля. Британський досвід буде корисним для органів державної влади у формуванні та реалізації державної інформаційної політики, політичного курсу євроінтеграції та веденні інформаційної війни з країною-агресоркою РФ і просуванні позитивного іміджу нашої держави у світі.

Загальна оцінка змісту роботи. Дисертація Марисі Валеріївни Томашевської «Брексіт в інформаційному просторі Великої Британії» є вагомим науковою працею, яка комплексно досліджує зміст, характер, особливості

відображення Брексіту в інформаційному просторі Великої Британії; роль і значення медіа як активного політичного учасника Брексіт-процесу. Робота відзначається системним аналізом, ґрунтовністю теоретичної бази, широким охопленням джерел і ретельним емпіричним опрацюванням матеріалу.

У *вступній* частині авторка переконливо обґрунтовує актуальність теми, що зумовлена істотним зростанням ролі традиційних та нових медіа в розвитку політичної комунікації, що уможливило виникнення спільнот, які завдяки координації дій та швидкій оцінці суспільної ситуації стали активно впливати на дії влади та політичних партій. Яскраве концентроване вираження ці глобальні процеси і тенденції знайшли у відображенні феномена Брексіту в інформаційному просторі Великої Британії. Здобувачка ставить амбітні дослідницькі цілі, які реалізуються упродовж усієї роботи на високому науковому рівні – прагне довести, що цьому політичному процесі публічні та соціальні медіа виступили не лише трансляторами інформації, а й самостійними впливовими політичними акторами.

Перший розділ дисертації виконує функцію теоретико-методологічного підґрунтя : у ньому аналізуються поняттєво-категоріальний апарат крізь призму міждисциплінарного дискурсу; сформульовані методологічні засади вивчення Брексіту в британському медіапросторі; ключові концепції розуміння генези Брексіту як політичного процесу, типологія медіа. Запропоноване дисертанткою трактування поняття «Брексіт» на міждисциплінарному рівні у вимірі політології, медіакомунікації, лінгвістики, інших галузей знань засвідчує її наукову зрілість.

У *другому розділі* досліджено місце Брексіту у громадсько-політичному просторі Сполученого королівства в період підготовки до червневого 2016 року референдуму. Авторка простежує формування й поширення у медійному Брексіт-дискурсі ідей євроскептицизму та єврооптимізму політичних партій і громадянського суспільства. Чільне місце відведено характеристиці ролі, місця і впливів у медіапросторі провідних громадсько-політичних угруповань «Вийти»

і «Залишитися». Аналіз їх діяльності дав змогу цілісно висвітлити відображення британськими медіа складних суспільно-політичних проблем Брексіту.

Третій розділ характеризується критичним осмисленням суспільно-політичних проблем в «пост-Брексіт» інформаційному просторі. Розкрито особливості партійно-політичних трансформацій та перемовин що виходу Британії з ЄС, що активно висвітлювались британськими медіа впродовж 2016–2020 рр. (від загальнонаціонального референдуму до офіційного виходу Великої Британії з ЄС). Методологічно вірним з дотриманням принципів об’єктивності і історизму, здобувачка аналізує висвітлення у медіа й розгортання суспільно-політичного руху проти Брексіту, а також зловживань і порушень під час червневого референдуму 2016 року. Особливо цінним, вважаємо, є запропонований, через відображення в суспільно-політичній медіа-комунікації, детальний розгляд наслідків Брексіту, що важливо з огляду на новітні реалії руху України до ЄС, й свідчить про актуальність дослідження та вміння автора інтегрувати новітні тренди в академічну площину.

Загальні висновки (с. 188–198) містять узагальнення, які відповідають ключовим завданням роботи, розкривають її новизну та практичну значущість. Позитивно, що вони здебільшого оприлюднені в опублікованих наукових працях Марисі Валеріївни Томашевської. Слід відзначити активну публікаційну діяльність здобувачки, результати дослідження, за кількістю та обсягом публікацій відповідають встановленим вимогам, опубліковані своєчасно. Зокрема, 6 статей у виданнях, які входять до переліку наукових фахових видань України категорії «Б», 1 – у виданні, яке індексується у міжнародній наукометричній базі Scopus, 2 – у зарубіжних наукових журналах. Вони повною мірою відображають основні результати дисертаційного дослідження. Апробація основних положень та результатів дисертації здійснена також на чотирьох міжнародних наукових конференціях, матеріали яких опубліковані в Україні і за кордоном.

Наукові підходи і методи, застосовані у процесі дослідження, вважаю, дозволили дисертантці адекватно реалізувати дослідницький потенціал обраної

проблеми, вийти на самостійні судження, узагальнення та пропозиції. Таким чином дисертантка реалізувала заявлену наукову новизну одержаних результатів дисертації, що є першою спробою у науковому дискурсі синтезованого аналізу змісту, особливостей, тенденцій, відображення Брекситу в інформаційному просторі Великої Британії. Робота містить й теоретичні узагальнення, які дозволяють поглибити розуміння значення медіа як політичного актора, їх все зростаючого впливу на процес політичної комунікації. Варто відзначити також високий рівень використання джерельної бази – як національної, так і зарубіжної, а також вміння авторки поєднувати політичну аналітику з академічною рефлексією.

Тому рецензована дисертація Марисі Валеріївни Томашевської, на наш погляд, є вагомим внеском у розвиток вітчизняної політичної науки, зокрема у сфері міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій. Вона відповідає всім вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії і заслуговує на позитивну оцінку.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Аналіз змісту дисертаційного дослідження свідчить про те, що Марися Валеріївна Томашевська створила наукову працю у повній відповідності до встановлених норм академічної доброчесності. Дисертація є результатом самостійного та оригінального дослідницького пошуку, не містить ознак академічного плагіату, а запозичення ідей, положень чи матеріалів інших авторів належним чином оформлено з відповідними посиланнями на джерела.

Дискусійні положення та зауваження. У цілому позитивно оцінюючи обрану дослідницьку стратегію та використані тактичні підходи, а також сформульовані узагальнення й висновки, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на низці положень, що мають дискусійний характер, і сформулювати окремі конструктивні побажання, спрямовані на подальше вдосконалення наукової розробки теми.

1. Структура роботи є логічно виваженою та загалом не викликає заперечень. У першому розділі дисертантка прагне систематизувати джерельну

базу дослідження. Проте бракує чіткої класифікації видів виявлених і опрацьованих джерел та їх загальної характеристики. Стосується це й інформаційного поля Великої Британії, яке характеризується різноманітністю та динамічністю, але чітко не структуровано в дисертації за типово-видовими характеристиками (суспільне мовлення, приватні медіа, нові цифрові медіа).

Є певні зауваження і до головних, підсумкових висновків дисертації, які окрім суджень містять фактичний матеріал на їх підтвердження, що є зайвим. Водночас важливим було б систематизувати тут змістовні практичні рекомендації, які висловлені авторкою по тексту роботи.

2. Привертають увагу міркування здобувачки про те, що поряд з національними, у відкритому інформаційному просторі Сполученого Королівства помітну роль у Брексіт-дискурсі відігравали міжнародні інформагентства та медіа інших держав, які акцентували на геополітичному контексті цього процесу. У цій групі переважали медіа США, що пояснюється традиційною близькістю країн та високим ступенем довіри до них британців. У наведеній у тексті таблиці 1.3. названі 8 найбільш активних у цьому плані зарубіжних і міжнародних медіа (с. 76–77). Проте, констатуючи цей факт, авторка не пояснює зміст і спрямованість поширюваних матеріалів, їх вплив на британський інформаційний простір.

3. У дисертації бракує інформації щодо відображення у британських медіа реакції держав-членів ЄС на Брексіт, зокрема, Французької Республіки, Федеративної Республіки Німеччини та інших, оскільки цей процес став виявом і спонукав до інших дезінтеграційних процесів й матиме і в подальшому вплив на майбутнє європейської інтеграції, ймовірно переформатування і адаптацію до нових викликів сьогодення. Інтерес у цьому контексті представляє і позиція США, медіа якої відігравали помітну роль у британському медіапросторі.

4. У дисертаційному дослідженні здобувачка акцентує неодноразово, що вивчення досвіду щодо впливу різних видів медіа та соціальних мереж на Брексіт-кампанію у Великій Британії дає розуміння можливостей і механізму

використання засобів масової комунікації (ЗМК) у консолідації українського суспільства та мобілізації його сил і ресурсів для боротьби за звільнення тимчасово окупованих територій України (с. 19); представлений в роботі досвід функціонування публічних і соціальних медіа Великої Британії (зокрема, методи і прийоми впливу, технології, маніпуляції) у Брексіт-кампанії 2015–2021 рр. становить практичний інтерес щодо становлення інформаційного суспільства України, розвитку її державної медіаполітики, реалізації політичного курсу євроінтеграції та ведення інформаційної війни з країною-агресоркою рф і формування позитивного іміджу нашої держави у світі (с. 25–26); та ін. Однак ці формулювання мають риторичний характер. Доцільно було б систематизувати ті конкретні політичні і медійні практики, які на думку дисертантки придатні для застосування в новітніх українських реаліях. Важливо висловити й міркування про те – яких помилок на шляху до набуття повноправного членства в ЄС слід уникнути владним інституціям України, щоб не допустити зворотної дезінтеграційної тенденції.

5. Текст дисертації вирізняється науковою коректністю та аргументованістю, однак подекуди відчувається перенасичення абстрактно-науковою лексикою та вторинними уточненнями. Також зустрічаються т. зв. «глухі» (без сторінок) покликання. До того ж не завжди називаються нормативно-правові акти, праці дослідників чи навіть їх прізвища.

Разом із тим, висловлені зауваження та рекомендації жодним чином не применшують загального високого теоретико-методологічного і науково-практичного рівня рецензованого дисертаційного дослідження, є радше побажаннями для подальшого наукового пошуку авторки та поглиблення окремих напрямів дослідження. Дисертаційна робота написана зі знанням досліджуваної проблеми, дисертантка досить глибоко володіє матеріалом, логічно й науково грамотно його викладає.

Загальний висновок. Наукове дослідження, виконане Марисею Валеріївною Томашевською, є цілісною та самостійною, оригінальною авторською науковою працею, яка відповідає вимогам до дисертацій на здобуття

наукового ступеня доктора філософії. У дисертації розкрито актуальну наукову проблему, обґрунтовано її значущість для політичних наук. Отримані результати мають як теоретичне, так і прикладне значення, що засвідчує наукову новизну та практичну цінність дослідження.

Робота під назвою «Брексіт в інформаційному просторі Великої Британії» відповідає вимогам спеціальності 052 Політологія та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.); «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019 р.).

У процесі виконання дисертації дотримано принципів академічної доброчесності. Всі використані джерела, положення, ідеї та висновки інших авторів належним чином оформлені з відповідними бібліографічними покликаннями. Ознак плагіату, інших порушень академічної етики не виявлено.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що дисертація відповідає критеріям, установленим для наукових кваліфікаційних робіт цього рівня, а її авторка Марися Валеріївна Томашевська заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 052 Політологія в межах галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Рецензент:

доктор політичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
професор кафедри політичних наук
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Сергій Дерев'янка